

teksten gezegd
en gelezen
tijdens onze voorstelling
van 'de republiek' in de balie
op maandag
2 juni 2025.

inleiding

margijn bosch
inleiding

gisteren was een erg mooie avond! alles leek
weer heel mooi in elkaar te klikken als een goed
uitgedacht script.

- vincent van den berg en matthias de koning een kort inleidend praatje .
- matthias een gedicht van favery.
- bo tarenskeen de eerste twee blz. van pornografie/gombrowicz. wonderschoon.
- jolanda entius een ingekort verhaal van ota pavel.
- tonnus oosterhoff vertelde over een verhaal dat hij met zeer veel zorg had uitgekozen voor de republiek om voor te lezen maar vergeten was mee te nemen. hij las drie andere korte teksten die hij vervolgens verscheurde en waarvan hij daarna de gefragmenteerde onderdelen voorlas.
- emma remmelts en justin van der veen lazen een interview van ischa meijer en annie mg schmidt.
- ik las een hoofdstuk uit de rustelozen van olga tokarczuk.
- wim van der grijn had ook favery mee en las samen met matt nog twee gedichten.
- merel de groot hoofdstuk 32 van het boek dat zij aan het schrijven is..
- en als laatste florian diepenbrock met een heel verslag over de historicus jaques presser. dat werd heel emotioneel. florian heeft vroeger les van hem gehad. en hij las voor uit zn eigen aantekenboekje van toen. vertelde over zijn writers-block na de oorlog: 't lukt niet'. over andere boeken van hem met titels als moord in meppel. en uiteindelijk over zijn boek ondergang, dat florian van z'n vader kreeg met indringende

leesopdracht. je zal daar zeker nog een verslag van krijgen. iedereen is gevraagd om jou de copy te mailen dus dat zal je deze dagen wel ontvangen. waarschijnlijk was dit de laatste republiek van dit jaar?

justin van der veen

emma remmelts

ischa: meijer/annie mg schmidt

fragment uit een interview in 1987

ischa:

van wie krijg ik een teken?

hallo?

annie:

nee je moet niet beginnen vóór die camera's aan zijn

ischa:

wat ben jij toch een routinier

annie:

want we gaan niet voor zomaar praten he?

ischa:

nee

annie:

nee

ischa:

niet gratis en voor niks

annie:

dat kunnen we beter thuis doen

ischa:

ja precies

annie:

ja

ischa:

nee we praten alleen maar voor geld

annie:

ja

ischa:

tenminste ik wel

jij toch ook?

annie:

neehoor

ischa:

nee?

annie:

nee, ik–

omdat het móet

ischa:

omdat het moet?

van god ofzo?

annie:

ik moet altijd

ischa:

jij moet altijd

annie:

ja

c komt op

c:

oh je hebt nog een glaasje

annie:

ja ik heb nog een glaasje

ischa:

ik wil een fles

een fles!

c:

ja dat is er ook natuurlijk

ischa:

ja maar breng die dan even

annie:

lekker

ischa:

en een fles rode wijn nog

en dan wil ik beginnen

annie:

ja

heel lekker

heel goed

c:

en dan mag je as hier in

annie:

ja dat heb ik al gehoord

nee maar dat zal ik ook zeker doen hoor

ischa:

ja doe daar die as maar in

annie:

en dan daar die sigaret in gooien

en dan komt er een enorme rookwolk uit

ischa:

waarom doe je het dan altijd weer?

annie:

he?

ischa:

waarom doe je het dan altijd weer die, die–

annie:

rook jij niet?

ischa:

nou soms

annie:

alleen maar soms?

ischa:

nee ik heb het niet over roken maar interviewen

annie:

oh interviewen

ischa:

ja

annie:

ja het hoort er altijd bij ischa

ik denk dat het er altijd bijhoort

vind ik

ischa:

ja

maar ik heb het gevoel dat het vroeger minder gebeurde

in de jaren 50 werd er minder geïnterviewd toch

annie:

ja zeker

ja

en ik mocht nooit van mijn man

en toen

ischa:

ah arme dick

annie:

ja want die haatte dat
vreselijk
dus ik moest het alsmaar maar ophouden
weetje

ischa:

zijn we al begonnen eigenlijk?

annie:

nee

we zijn nog niet begonnen

muzikaal intro

'ik ben jip
ik ben janneke
en we wonen naast elkaar
hij heet jip
zij heet janneke
en we spelen soms bij hem en soms bij haar'

lichtwissel

ischa:

daar zitten we weer

eh

mevrouw schmidt u debuteerde–

annie:

je gaat toch alsjeblieft niet mevrouw zeggen?

moet dat?

nee toch hè

ischa:

nee

annie:

nee

schmidt

ischa:

annie

je debuteerde op 35 jarige leeftijd

laten we het daar maar weer eens over hebben

wat is daarvoor eigenlijk allemaal gebeurd?

wat voor mens was je?

annie:

god ik was eh --

ischa:

in de tijd dat je ging schrijven zo

voor jezelf enne

't in laatjes borg en–

annie:

nou moet ik rekenen
toen ik 35 was
was de oorlog ongeveer afgelopen

ischa:

46

annie:

46

ja dat klopt
die hele oorlog achter de rug
en daarvoor had ik een heel saai leven gehad
ik was een soort boomstam met mos bedekt
kan je je voorstellen
mos

ischa:

kan je 't uitleggen?
mos

annie:

ja in de oorlog
ik zat in vlissingen in de oorlog
ik was bibliothecaresse
en ik had een mosgroene mantel aan
dat weet ik nog wel
bruinig
mosgroen
en ik zag eruit als een boomstam
met mos bedekt

ischa:

voelde je je ook zo?

annie:

ja zo voelde ik me ook

ischa:

maar hoe voelt dat?
boomstam?

annie:

ja dat is dus eh

ischa:

langzaam

annie:

ja eh dooiig
dooiig
dooiig
niet bloeien
niet botten
niet uitbotten
en toen na de oorlog

ischa:

maar kwam dat door de oorlog of was je al zo'n
schuw typetje
toch van nature

annie:

ja dat was ik waarschijnlijk toch wel
een beetje schuw en een beetje –
met ontzettend veel schaamte altijd

ischa:

waarover?

annie:

ook in de oorlog schaamte

ischa:

maar waarover?

annie:

dat ik niks deed in de oorlog

dat ik me niet verzette

dat ik geen tegenstand bood

dat is een schaamte die gebleven is tot nu toe
en eigenlijk-

ischa:

maar je was dus voor de oorlog ook al iemand die
zich behoorlijk schaamde

annie:

juist ja

ischa:

je had aanleg zullen we maar zeggen

annie:

ja, ik had absoluut aanleg voor schaamte ja

ischa:

vond je jezelf lelijk ofzo?

annie:

ik vond mezelf lelijk, afstotelijk en niks

ischa:

ja

annie:

niks kunnen, niks mogen

ja ik had echt een schaamtegevoel over mezelf

is nooit helemaal weggegaan hoor

zelfs nu (lacht)

heb ik het nog een beetje

ischa:

waarom lach je nou?

annie:

nou omdat dat natuurlijk eigenlijk niet waar is

nu heb ik dat niet meer

dat is godzijdank over

ischa:

wanneer is dat overgegaan?

annie:

toen na de oorlog kwam ik bij het parool

kwam ik in amsterdam

na de oorlog

toen na een heel leven van bibliothecaresse zijn

en een mossig stuk hout zijn

en toen ging dat

dat mossige ging weg

er begon iets uit te botten

ischa:

ja maar nog even over dat mossige

zal ik maar zeggen

het dooiige

annie:

het dooiige

ischa:

het depressieve

annie:

ja

nou

depressief was het niet hoor, ik was altijd een

heel blijmoedig en vrolijk mens

maar ik leefde niet echt

ischa:

maar had je ook helemaal geen verhoudingen?

annie:

nauwelijks

en als ik ze had dan ging het altijd weer uit

ischa:

waarom ging het dan uit?

annie:

waarschijnlijk door mezelf

omdat ik mezelf zo onbenullig vond

ischa:

en wat voor mannen had je?

annie:

engerds

ischa:

vond je dat toen ook al?

annie:

ja!

ischa:

en waarom nam je ze dan?

annie:

omdat ik niks anders krijgen kon

ischa:

dat vind ik wel een duidelijk antwoord

maar nog niet genoeg

maar wat voor man had je dan willen hebben
toen?

wat was je ideaal?

annie:

nou ik ben vanaf de middelbare school – ik was
op een hbs in goes

en ik was altijd verliefd op mooie grote knappe
jongens

donkere lange slanke jongens

en dat las ik ook in joop ter heul

daar moest je mee trouwen

en dat was het ideaal

en wat er op me afkwam dat waren miezerts

en waar ik eigenlijk niks in zag

ik bedoel fysiek

ischa:

en daar deed je het dan toch mee?

annie:

nou uiteindelijk dan wel even

maar dat duurde nooit lang

ischa:

nooit lang?

maar je deed het wel dus?

annie:

ja dat deed ik dan wel eventjes

ischa:

foxtrot, he?

dat heeft daar toch een beetje mee te maken?

annie:

precies, dat heeft daar absoluut mee te maken

ischa:

daar komt ook een abortus in voor, heb jij toen
ook een abortus gehad?

annie:

ja maar dat was pas na de oorlog

ischa:

toen het mossige eraf was

annie:

precies ja

ischa:

toen kwam de abortus eroverheen

(stilte)

dat je nooit zwanger bent geworden, dat was nog
een hele toer voor de oorlog hè?

of romantiseer ik dat?

annie:

nou

ik weet niet

ik heb er nooit ernstig over nagedacht

ik heb altijd gedacht

'mag god's water over god's akker laten lopen'

ik heb daar nooit veel problemen mee gehad

maar in ieder geval

ik ging uitbotten

dat stuk hout ging uitbotten

toen ik in amsterdam kwam

bij het parool kwam

bij al die mensen die zo geestig waren

en zo leuk waren

ischa:

je had toch ook wel iets gedaan in de oorlog

je had toch wel een beetje verzet gepleegd

annie:

lijdelijk verzet heb ik altijd gepleegd

ik heb nooit verzetsdaden gedaan

ischa:

toch ook wel eens pakje weggebracht ofzo

annie:

jawel ik heb dit soort van dingen-

ischa:

ja

annie:

maar dat is allemaal niks hoor

als ik denk aan al die mensen die met geweren in
hun tassen gelopen hebben

en die weet ik veel wat voor verzetsdaden hebben
gedaan

ischa:

maar iemand kwam niet zomaar bij het parool in
1946

dan moest je iets betekend hebben

én voor de groep, de parool-groep in de oorlog

én je moest ook goed zijn

waarom hebben die parool-jongens jou uit vlis-
singen naar amsterdam gehaald?

annie:

nou ik had weleens iets geschreven voor die on-
dergrondse pers

een liedje

een versje

dat had ik weleens gedaan

één of twee keer

en ze kenden me dus

en bovendien had ik-

ischa:

is dat niet iets heel raars om in een illegaal blad
te debuten

als het ware

ja je had dan wel al in opwaartse wegen al een
versje gehad

maar je hebt dus eigenlijk gedebuteerd in een il-
legaal blad

in het parool

annie:

ja een heel akelig eng versje
over een zielig jodenjongetje
waar ik nu absoluut mijn neus voor optrek
maar toen was dat een daad
dat was iets
dus eh-

ischa:

wat voor idee -
dat kan ik me nooit precies voorstellen
leg me dat eens uit
wat voor idee had je nou bijvoorbeeld in zo'n oor-
log
dacht je: dit duurt eindelijk
dit gaat nooit meer over
of-

annie:

nee ischa
nee absoluut niet
één van de dingen die me altijd realiseer is dat
we vanaf het begin af aan dachten
nah die winnen het nooit
die moffen winnen het niet
ik was bovendien in vlissingen was ik directrice
van de openbare leeszaal geworden
in 1942 ofzo
dus ik heb daar een groot stuk van de oorlog
doorgemaakt
en dat was een stukje oorlogsfront
vlissingen
want er kwamen alsmaar engelse vliegtuigen
die kwamen vlissingen bombarderen

eigenlijk de fabriek, de schelde bombarderen
maar dat kwam natuurlijk alsmaar daaromheen
terecht
op de huizen

ischa:

het heeft iets heel raars
en jij zit daar maar boeken uit te lenen

annie:

ik zat daar maar boeken uit te lenen
en die bommen vielen ook op de leeszaal
en al die dingen gebeurden ook allemaal
het was heel spannend
en ik vond het eigenlijk-
eigenlijk vond ik het een heerlijk-

ischa:

jawel

annie:

ik vond het eigenlijk een heerlijke tijd
ik heb het er eigenlijk heerlijk gehad daar
omdat je er allemaal één was
en allemaal
helemaal niet grote verzetsdaden
maar dat lijdelijke verzet
dat had iedereen daar

ischa:

ja maar je zegt nu twee dingen
aan de ene kant schaamde je je
en aan de andere kant zeg je het was een verruk-
kelijke tijd
schaamde je je misschien ook omdat je het een
verrukkelijke tijd vond?

annie:

precies ja

ischa:

oh dat was het

annie:

precies

nóg

ischa:

nóg

annie:

nóg denk ik–

ischa:

je verlangt weleens terug naar die oorlog
stiekem

annie:

nou dat nou niet zozeer misschien
maar ik vond het een spannende tijd ja

ischa:

als ik nog even terug ga naar foxtrot
wat heb je precies in foxtrot van jou jaren twintig
en dertig beschreven?
wat wilde je kwijt daarover, in diepste wezen?
ik bedoel niet het verhaaltje
maar wat wilde je in diepste wezen kwijt?
in die musical
over die tijd

annie:

nou daar zit zoveel in in die musical
er zit zoveel in over oorlog, over dreiging, over
fascisme
maar ook over een provinciaals meisje

ischa:

over jezelf ja

annie:

over jezelf

en het provinciemeisje dat in de grote stad komt
en een verhouding krijgt met een homoseksuele
jongen

dat was ook zo

dat heb ik ook meegemaakt

ischa:

waar dan?

annie:

in den haag toen ik een jaar of achttien was, ne-
gentien ofzo

ischa:

dat was dus geen griezel
die hoorde niet bij de griezels dus?

annie:

nee, in tegendeel
maar hij was nou eenmaal homoseksueel
en daar kon je dus niet zo heel erg veel mee aan

(stilte)

ischa:

nee maar het was dus heel verdrietig

annie:

heel verdrietig ja
en vooral iets wat je niet wist
dat je inderdaad niet wist dat het bestond
toen ik achttien was en uit een dorp kwam

en een hele aardige man ontmoette
een hele aardige jongen ontmoette
die wel met mij uitging
en me wel een kusje wilde geven
maar dan absoluut ook niks meer
en dat is natuurlijk toch een schokkende ervaring

ischa:

dat heeft diep ingegrepen?

annie:

dat heeft me veel-
ja dat heeft echt ingegrepen
ik heb het in foxtrot beschreven

ischa:

het is zo merkwaardig dat in zo'n verhouding-
in de ontknoping van deze verhouding zit ook
een maatschappelijk verhaal
namelijk dat je niet wist dat het bestond
dat die maatschappij het dus kennelijk dood-
zweeg, die homoseksualiteit
die wereld van de jaren 20, 30, was dus kennelijk
volkomen dichtgemetseld

annie:

juist, ja
natuurlijk ja
en vooral in een dorp
en vooral als je een domineesdochter bent daar
in zo'n dorp
dan is dat volkomen dichtgemetseld
met kranten dichtgeplakt

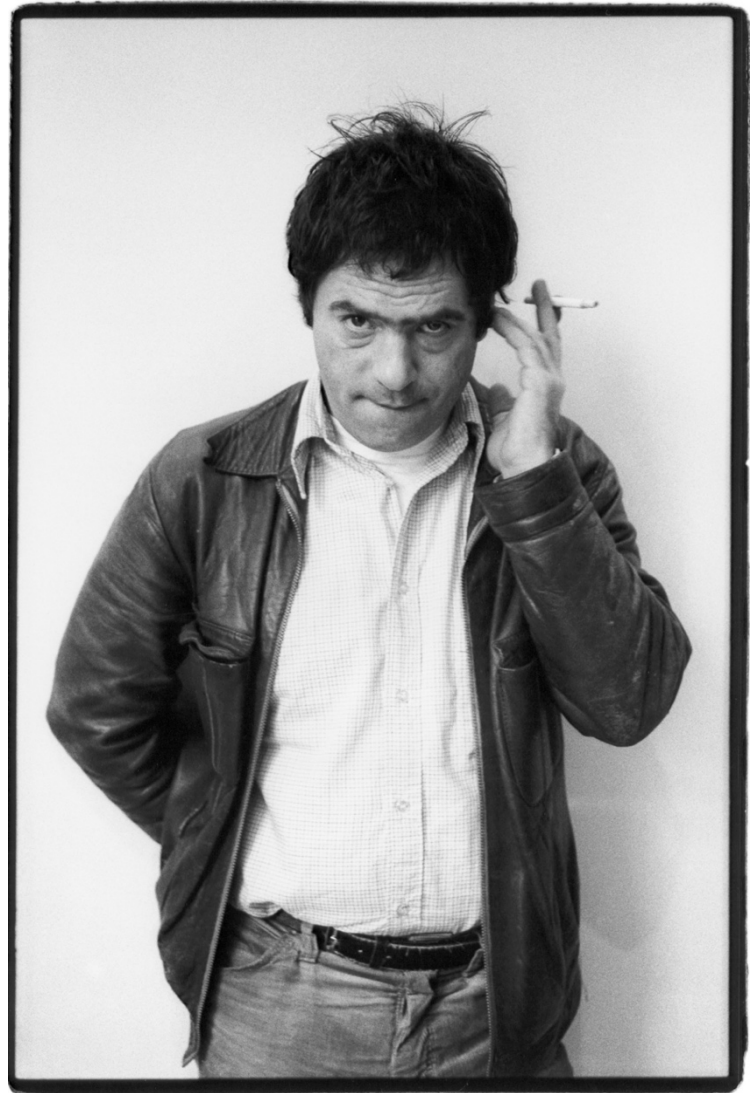
ischa:

maar ook dat den haag waar dat gebeurde

de wereld was waarschijnlijk ook een dichtgemet-
selde wereld waar jullie leefden
voor die oorlog

annie:

ja dat was ook zo

meijer

ischa:

was het zo dat de dichters daarin eigenlijk de
enige uitzondering waren
dat die nog tenminste eruit braken
en dat je ook daarom dichter wilde worden?

annie:

pas na de oorlog heb ik begrepen waar mijn vaderland was
in duitsland

ischa:

waarom?

annie:

heinrich heine
morgenstern

ischa:

tucholsky

annie:

tucholsky

ischa:

kästner

annie:

erich kästner

brecht

dat waren mijn schrijvers

ischa:

en die heb je pas na de oorlog ontdekt?

annie:

nee

heb ik ontdekt dat daar mijn vaderland was als
schrijfster

dat ik het daarvandaan moest halen

dat dat mijn stijl was

dat dat mijn stijl van schrijven was

de light-verse

dat ook de kinderverzen...

dat dit de humor was die ik voor het grijpen had

in duitsland!

ischa:

maar dat heb je pas na de oorlog ontdekt dus
of was dat al voor de oorlog dat je brecht ontdekt
had

annie:

voor de oorlog had ik al die mensen gelezen

ischa:

maar pas na de oorlog begreep je-

annie:

-maar na de oorlog

toen ik aan het schrijven ging

toen dacht ik

waar komt dat vandaan

nou dat kwam dus uit de moffen

terwijl ik daarna geen duits meer kon horen

nu nog niet

als ik de duitse radio hoor denk ik

getverdemme, dat wil ik niet, afzetten

nog steeds

die duitse taal kan ik niet verdragen

terwijl die dichters daar kom ik zelf vandaan

het is toch heel dubbel

vind je niet?

vind je niet?

-zeg ook eens wat

ischa:

nou

het zijn woorden die uit mijn hart komen hoor

ik vind het

eh

ota pavel

yolanda entius

uit: 'hoe een reebok ons leven redde'

vertaling: edgar de bruin

de wedloop door praag
toen de communisten na de oorlog een van de
grootste partijen werden, werd mijn vader er
meteen lid van. hij nam ook mijn moeder en
mijn broers mee. alleen ik was veel te jong voor
zulke dingen. zoals zovelen betoverd door het
rode leger stapte hij rechtstreeks van de bok van
een kleine russische soldaat met een flinke haar-
dos, die hem met paard en wagen naar
buštěhrad had meegenomen, die partij van com-
munisten in. vader geloofde ook dat nu de juiste
mensen waren gekomen die anderen niet zou-
den opdelen in witte en niet-witte mensen, in jo-
den en niet-joden. zo beloofden ze dat althans al-
lemaal in hun boeken en toespraken, lenin
voorop.

na terugkeer uit het concentratiekamp namen
mijn ouders het ervan. ze gingen dansen in de
clubs belvedere en barbarina. de wijn vloeide rij-
kelijk, alsof ze al die jaren van ontbering, ellende
en vernedering wilden inhalen. in die tijd kwam
arnošt lustig vaak bij ons langs, een studiegenoot
van mijn broer jirka, samen gingen ze aan de
boemel. lustig danste het liefst met moeder, hij
kon geweldig dansen, zwevend als een briesje

boven het parket, en moeder danste heel graag
met hem omdat vader onder het dansen stampte
en pufte als een olifant. moeder was een knappe
vrouw en lustig was een beetje verliefd op haar.
een keer vroeg een aantrekkelijke, lange blonde
meneer haar ten dans en vader knikte dat ze met
hem het parket op mocht. die meneer begon
haar het hof te maken en halverwege de dans zei
hij: 'u bent zo bevallig.' hij kon zijn ogen niet van
haar afhouden.

moeder glimlachte, welke vrouw zou zich niet ge-
vleid voelen. en toen voegde die mooie meneer
eraan toe: 'ik zou alleen willen weten wat u met
die jood heeft?' 'drie kinderen,' zei moeder, ze
maakte de dans af en ging weer naast vader zit-
ten.

pavel

vader deed zijn best om ervoor te zorgen dat het
communisme het kapitalisme voorbij zou streven
zoals josef stalin dat wilde. het deed zijn

stinkende best, ook al zeiden veel joden tegen hem dat hij mesjogge was. er werd hem nimmer een hogere functie toevertrouwd, maar ze maakten hem tenminste voorzitter van een of andere amusementscommissie en hij ging bedrijven af, de amerikaanse buick had hij niet langer, op zoek naar gipsen herten voor de tombola, naar kabouters en poppen die dansten als je ze opwond. nadat hij me had geholpen om op mijn zeventiende toe te treden tot de communistische partij, nam ik het van hem over. toentertijd was het aandoenlijk, maar als ik er nu aan terugdenk besef ik dat ik door al die vergaderingen, tombola's, vriendschapsmanifestaties, gipsen herten en kabouters nooit heb leren dansen en ik een stuk minder meisjes had dan de andere jongens, waar ik nog lang spijt van zou hebben.

overal verdedigde vader het communisme. zijn belangrijkste argument dat het met ons niet bergaf ging en dat we het kapitalisme al aan het inhalen waren, was dat in elke winkel de koffiemolen overuren draaide. tegen intimi beweerde hij dat hij al communist was voordat de communistische partij was opgericht. als kleine jongen al nam hij oliekoeken van de boerderij mee om die stiekem aan de arme jongens te geven. op zijn vlucht uit het vreemdelingenlegioen las hij aan analfabete spaanse communisten hun kranten voor terwijl hij geen spaans kende. in de gevangenis op fernando pó zong hij 'avanti popolo'.

voor de voetballers van fc kladno liet hij de hekjes en afrastering schilderen. op de tereza taja vervoerde hij als scheepsjongen russische edelvrouwen die op de vlucht waren voor de oktoberrevolutie en hij gaf hun enkel sardientjes. wanneer ze door de hitte bevangen raakten bette hij hun prachtige borsten.

het waren onweerlegbare bewijzen, en ook al speelden in die laatste gebeurtenis de oktoberrevolutie en de beperkte hoeveelheid sardientjes een zekere rol, dat van die prachtige edelvrouwenboezems klopte daar voor mijn gevoel niet meer.

maar goed, feit is dat vader dicht bij het communisme stond en vaak te vinden was bij zwervers, landlopers en arme sloebers. en hij had vooral een gul hart.

toen de communisten in de tsjechische landen hadden gewonnen, zei zijn goede vriend, de fabrikant heller, tegen hem: 'je bent een onbenul. je helpt ze ook nog.'

meneer heller vertrok naar engeland en begon daar een bontbedrijf, net zo een als hij in boemen had.

vader deed geen zaken meer zoals vroeger: hij pakte alles aan om het hoofd boven water te houden. we hadden het steeds slechter, maar voor

vader ging het erom dat er vriendschap en broederschap bestond en vooral rassengelijkheid. dat was het allemaal dubbel en dwars waard.

mijn ouders hadden alleen nog maar een huisje in de buurt van praag.

toen ik daar eens langsging, zag ik niemand. ik liep naar binnen en was bang dat er iets met hen was gebeurd. ze waren in het achterkamertje. moeder lag gewikkeld in een deken op de divan met haar gezicht naar de muur, vader zat in zijn ondergoed aan de kleine tafel te huilen. zijn haren hingen slordig over zijn voorhoofd en zijn tranen drupten op een krant.

het was de rudé právo, de partijkrant, waarop hij geabonneerd was en waar hij geen dag zonder kon. ik boog me over hem heen en streek de haren van zijn voorhoofd. voor het eerst en laatst van mijn leven stortte hij zich in mijn armen, zoals kinderen dat doen. ik was inmiddels een man. ik hield hem vast en keek over zijn hoofd heen naar die rudé právo, waar hij met rood potlood had aangestreept:

rudolf slánský, van joodse afkomst
bedřich geminder, van joodse afkomst
ludvík frejka, van joodse afkomst
bedřich reicin, van joodse afkomst
rudolf margolius, van joodse afkomst

die rij joden ging verder en was bevlekt met tranen.

toen hij was gekalmeerd keek hij me afwezig aan alsof hij me niet herkende en zei: 'opnieuw worden joden vermoord. ze hebben alweer een zondebok nodig.'

toen stond hij op, sloeg op die rudé právo en schreeuwde: 'ik vergeef moorden. ook justitiële. ook politieke. maar in deze communistische rudé právo had nooit mogen staan: van joodse afkomst! communisten delen hier mensen op in joden en niet-joden!'

hij gaf opnieuw een klap op de rudé právo, en die spatte uit elkaar alsof hij van rotte winterse bladeren was. het antieke tafeltje met ingelegde herten stuikte in elkaar. hij ging zitten en ademde zwaar.

we wisten allemaal dat hij dacht aan hoe nutteloos al dat vlagvertoon was geweest, die praatjes over waarheid en rechtvaardigheid, hoe nutteloos het bloed was geweest dat op het wenceslasplein uit me was gedruppeld.

(...)

nutteloos waren ook die gipsen herten voor de tombola geweest en die pop met het roze rokje die danste als je die opwond.
vader stond op en ging naar de schuur. daar pakte hij de grootste bijl voor het kloven van houtblokken. ik maakte me zorgen om hem en wilde achter hem aan gaan. moeder smeekte me hem alleen te laten, ze had hem nog nooit zo gezien. pas even later kon ik me van haar losmaken en rende achter hem aan. ik kwam bij de poort, waarop hij op 1 mei altijd vijfpuntige sterren schilderde. nu kerfde hij er twee grote sterren in. ik bleef staan en telde de punten: één punt – twee – drie – vier – vijf – zes punten...

ik kwam nog dichterbij alsof ik mijn ogen niet kon geloven. vader dacht dat ik die jodensterren wilde verwijderen, hij tilde de bijl op. maar ik wilde ze niet verwijderen, ik begreep hem heel goed. bij die poort hield hij op communist te zijn en werd weer jood. we keken elkaar aan. er zat iets in zijn ogen wat ik nooit eerder bij hem had gezien. in die ogen zaten de vreselijke teleurstelling, wanhoop en vertwijfeling van iemand die over een stevige brug een rivier wilde oversteken, terwijl die brug er in werkelijkheid niet was.

wim van der grijn

hans faverij

twee gedichten

dan liever een meikever.

in ieder geval een klein hard ding

dat met de verwoedheid
van een lekke schoen
-die wij wegwerpen,
van een oude jas
-waarom gelachen wordt,

bevliegingen heeft van vliegen: golven van
waanzin
naar zijn aard verborgen

onder zijn koele, glimmende schilden,

daarmee hij duchtig
onder ons huishoudt
-een bijtende etsplaat,

wanneer wij hem vinden,
in juni, morsdood.

maar duren doet dit niet.
duur is hier even vreemd aan als beheersing
aan de hand van een alcoholist,

die tussen twee roezen in,
tussen de ontbinding van zijn denken en
de geboorte van zijn smaakpapillen,
met een zijden zakdoekje een

vlieg wil vangen. zijn vrouw had hier
indertijd, na een vakantie in zwitserland,

een gentiaan op geborduurd, maar zijn kinderen
hebben erin gesnoten
en het dienstmeisje heeft hem weggemaakt.

dus duren doet dit niet. een kind
blaast bellen en snuit zijn neus.
het dienstmeisje heeft een snipperdag.

faverij

matthias de koning

hans faverij

een gedicht uit: 'hinderlijke goden'

waar het om gaat is,
ik herhaal het: om
vrijwel niets.

een kleine vale spin,
met een zweem van roest,
die ik voorzichtig met mijn
wijsvinger benader, springt
plotseling bijna een meter
ver van mij weg.

twee gedichten uit: 'zijden kettingen'

ook buiten is het niet minder
aangenaam dan binnen. duur
ontlaad zich in duren.

als het zo zou blijven, overwintert

eeuwig het voorjaar en geen woord
wilde mij meer komen over de lippen
ooit. is dit dan wat ik wil?

het is al niet meer hetzelfde aantal jaren
voor mijn dood als toen. moet ik hopen
dat het heel hard gaat sneeuwen, straks,
opdat het des te heviger voorjaar wordt,
en zeeën van tijd hun rechten hernemen,
en ik, verslagen dolfijn, door alle
hoepels gesprongen, door
dezelfde hoepel nog spring.

een vooravond zoals het hoort.
binnen is het niet minder aangenaam
dan buiten. ik denk aan weinig,

aan niets in het bijzonder.

weer wordt het nu. het is al bijna
geen vooravond meer. spoedig is het

donker: dan doe ik mijn bureaulamp
aan. geweest – veertien dagen
na de langste dag. nog genoeg
blanco papier. later wordt
ik dronken dan vroeger.

margijn bosch

olga tokarczuk

uit: 'de rustelozen' 2007

vertaling: greet pauwelijn

mijn hoofd in de wereld

ik heb psychologie gestudeerd in een grote, som-
bere, communistische stad, mijn faculteit was on-
dergebracht in een gebouw dat tijdens de oorlog
de hoofdzetel van de ss was geweest. dat deel
van de stad was gebouwd op de ruïnes van het
getto dat voor de aandachtige toeschouwer dui-
delijk zichtbaar was: de hele buurt lag een meter
hoger dan de rest van de stad. een meter puin. ik

heb me daar nooit goed gevoeld; tussen de
nieuwe flatgebouwen en schrale plantsoenen
waaide het altijd en de ijzige lucht leek bijzonder
pijnlijk en beet in je gezicht.

ondanks de bebouwing behoorde deze plek ei-
genlijk nog altijd aan de overledenen. ik droom
nog altijd van het gebouw van het instituut: de
brede, als uit steen gehouwen, door voeten glad
geworden gangen, de afgesleten trederanden,
de door handen gepolijste leuningen, sporen die
hun afdruk hadden achtergelaten in de ruimte.
misschien werden we daarom door geesten ach-
tervolgd.

als we ratten loslieten in het labrynt was er altijd
één die gedrag vertoonde dat in strijd was met de
theorie en die lak had aan onze pientere hypothe-
ses. hij stond op zijn achterpoten, helemaal niet
geïnteresseerd in de beloning aan het einde van
het traject; afkerig van de privileges van de pav-
lovreactie monsterde hij ons en keerde terug of
onderwierp het labrynt ongehaast aan een on-
derzoek. de rat zocht iets in de zijgangen en pro-
beerde de aandacht op zich te richten. hij piepte
gedesoriënteerd, waarop de meisjes hem tegen
de regels in uit het labrynt haalden en op hun
hand namen.

de spieren van de dode, opengespalkte kikker
bogen en strekten zich volgens het dictaat van de
elektrische impulsen, maar op een manier die

nog niet in onze handboeken stond beschreven: ze gaven ons signalen, terwijl de lidmaten duidelijke dreigende en spottende gebaren maakten, waarmee ze het heilige geloof in de mechanische onschuld van de fysiologische reflexen weerlegden.

hier werd ons geleerd dat de wereld beschreven en zelfs verklaard kon worden aan de hand van eenvoudige antwoorden op intelligente vragen. dat die in wezen machteloos en dood was, dat er redelijk eenvoudige wetten over heersten, die verklaard en bekendgemaakt moesten worden, bij voorkeur door middel van een diagram. van ons werd verwacht experimenten uit te voeren. hypothesen te formuleren. te verifiëren. we werden ingeleid in de geheimen van de statistiek, in de overtuiging dat alle regelmatige processen in de wereld hiermee perfect beschreven konden worden, dat negentig procent doorslaggevender is dan vijf.

maar vandaag weet ik één ding: wie orde zoekt, kan de psychologie beter mijden. hij kan beter filosofie of theologie kiezen, wat hem tenminste een solide basis zal geven, ofwel in de materie, ofwel in de geest; hij zal niet uitglijden over de psychiek, dat een heel onzeker onderzoeksobject is.

gelijk hadden zij die zeiden dat je deze richting niet koos om er beroepshalve iets mee te doen, uit interesse of door een roeping om anderen te helpen, maar wel om een andere, heel eenvoudige reden. ik vermoed dat we allemaal een diep verborgen defect hadden, hoewel we waarschijnlijk de indruk wekten intelligente, gezonde, jonge mensen te zijn: op de toelatingsexamens was ons defect gemaskeerd, kundig gecamoufléerd.

de haast onontwarbare kluwen van emoties, die vervilt is als die vreemde gezwollen die je wel eens in het menselijk lichaam terugvindt en in elk zichzelf respecterend anatoompathologisch museum kunt bekijken. misschien waren onze examinatoren soortgenoten en wisten zij wel wat ze deden? in dat geval waren we hun erfgenamen.

toen we in het tweede jaar de werking van de verdedigingsmechanismen behandelden en vol bewondering de kracht van dit deel van onze psychiek ontdekten, werd ons geleidelijk aan duidelijk dat zonder rationalisatie, sublimatie en verdringing, al die trucs waarmee we onszelf hebben begiftigd, dat als we zonder bescherming, eerlijk en moedig, naar de wereld zouden kijken, ons hart zou breken.

tijdens onze opleiding kwamen we te weten dat we opgebouwd zijn uit verdedigingsmechanismen, uit schilden en harnassen, we zijn steden waarvan de architectuur zich heeft beperkt tot muren, bastions en fortificaties; bunkerstaten.

alle tests, interviews en onderzoeken voerden we uit op elkaar en na het derde jaar kon ik al zeggen wat mij scheelde; het was alsof ik mijn eigen, geheime voornaam had ontdekt waarmee men tot de initiatie werd opgeroepen.

het beroep waarvoor ik heb gestudeerd, heb ik slechts kort uitgeoefend. tijdens een van mijn reizen, toen ik in een grote stad vastzat zonder geld en er als kamermeisje werkte, begon ik een boek te schrijven. het was een verhaal voor op reis, om te lezen in de trein, dat ik als het ware voor mijzelf schreef. een boek als een toastje, om in één keer door te slikken, zonder erop te kauwen.

ik kon me voldoende concentreren, veranderde voor even in één reusachtig oor, dat luisterde naar geruis, echo's en geritsel; naar verre stemmen die achter een muur weerklonken.

maar nooit werd ik een echte schrijfster of, beter gezegd, een auteur, want dat woord klinkt serieuzer. het leven was me altijd te snel af. ik stuitte altijd op de sporen ervan, op zijn schrale, afgeworpen huid. wanneer ik het had gelokaliseerd was

het alweer ergens anders. ik vond alleen tekens, zoals de inkervingen op de boomstammen in het park: i was here.

tijdens het schrijfproces veranderde het leven in onvolledige verhalen, onwerkelijke, korte vertellingen, onduidelijke verhaallijnen, vanuit de verte vertoonde het zich in ongewone, verschoven perspectieven of in dwarsdoorsneden, en het was moeilijk om er conclusies uit te trekken voor het geheel.

iedereen die ooit een roman heeft geprobeerd te schrijven weet wat voor moeilijke onderneming dit is, het is ongetwijfeld een van de slechtste vormen van zelfstandig ondernemerschap. je moet de hele tijd binnen jezelf blijven, in een eenpersoonscel, in absolute eenzaamheid. het is een gecontroleerde vorm van psychose, paranoia en obsessie, die gedwongen worden te werken, die het daarom zonder veren, ruches en venetiaanse maskers moeten stellen, waarvan we ze kennen, en eerder in slagersschort en rubberen laarzen en met een weimes in de hand verschijnen. in deze schrijverskelder ziet men amper de voeten van de voorbijgangers, hoort men het geklepper van de hakken. soms blijft iemand staan om zich te bukken en een blik naar binnen te werpen, dan kan men een menselijk gezicht zien en zelfs een paar woorden wisselen.

maar in werkelijkheid is de geest bezig met zijn spel, in een haastig geschetst panopticum, waarin hij de figuren op een provisorisch podium opstelt: de auteur en het hoofdpersonage, de vertelster en de vertelster en de lezeres, de beschrijver en de beschrevene; de voeten, schoenen, hakken en gezichten worden vroeg of laat een deel van dit spel.

ik betreur het niet dat ik van deze specifieke bezigheid ben gaan houden, ik had niet gedeugd als psycholoog. ik kon geen verklaringen geven of familiefoto's oproepen uit het donker van de geest. het stemt me droef te moeten toegeven dat de bekentenissen van anderen me dikwijls niet boeiden. eerlijk gezegd had ik de rollen vaak liever omgekeerd en hun over mezelf verteld.

tokarczuk

ik moest me bedwingen om niet plots aan de mouw van mijn patiënte te trekken en haar midden in een woord te onderbreken: 'wat u nu zegt!

bij mij is dat helemaal anders! stel u voor wat ik gedroomd heb! moet u luisteren ...' of: 'wat weet u over slapeloosheid! moet dat een paniekaanval voorstellen? laat me niet lachen. de aanval die ik onlangs had, dat was me er pas een.'

ik kon niet goed luisteren. ik respecteerde de grenzen niet, was gevoelig voor overdracht. ik geloofde niet in statistiek en verificatie van theorieën. de stelling van één persoonlijkheid voor één persoon leek me altijd al te minimalistisch. ik had de neiging om evidenties te af te zwakken en onweerlegbare argumenten in twijfel te trekken: het was een hinderlijke gewoonte, perverse hersenyoga, het subtiële genot van binnen iets te voelen bewegen.

elk oordeel bekeek ik met argwaan, proefde ik onder mijn tong en uiteindelijk kwam ik tot de voorspelbare constatering dat geen enkel ervan echt was, maar alles vals, en dat de merknaam vervalst was. ik wilde geen vaststaande opvattingen hebben, ze zouden overbodige bagage zijn.

tijdens discussies stond ik nu eens aan de ene kant, dan weer aan de andere kant en ik weet dat mijn gesprekspartners me daarom niet mochten. ik was getuige van een vreemd fenomeen dat in mijn hoofd plaatsvond: hoe meer argumenten ik ervoor vond, hoe meer tegenargumenten me te

binnen schoten, en hoe sterker ik me aan de eerste hechtte, hoe verleidelijker de andere werden.

hoe moest ik anderen onderzoeken, als ik zelf moeite had om elke test op te lossen? persoonlijkheidstesten, enquêtes en vragenlijsten met antwoordschalen vond ik te moeilijk. ik was me snel bewust van deze afwijking van me en daarom gaf ik, wanneer we elkaar tijdens de practica aan de universiteit wederzijds onderzochten, willekeurige antwoorden, op goed geluk. het resultaat hiervan was een vreemd profiel: krommen op coördinatieassen. 'geloof je dat de beslissing die je het gemakkelijkst kunt wijzigen de beste is?' of ik geloof? wat voor een beslissing? wijzigen? wanneer? wat betekent 'het gemakkelijkst'? 'ga je bij het binnenkomen in een kamer in het midden of eerder wat opzij staan?' in welke kamer? wanneer?

is die kamer leeg of staan er rode, pluchen sofa's tegen de muren? en waarop kijken de ramen uit? een vraag over een boek: zou ik liever een boek lezen dan naar een feestje gaan of is dit ook afhankelijk van het soort boek en het soort feestje?

wat voor een methodologie! stilzwijgend gaat men ervan uit dat de mens zichzelf niet kent, maar dat als men hem de juiste, sluwe vragen voorlegt, die persoon zichzelf kritisch zal bekijken. hij zal zichzelf een vraag stellen en er zelf op

antwoorden. in een onbewaakt moment zal hij zichzelf het geheim verraden, waar hij niets van afweet.

en dan heb je nog de tweede, levensgevaarlijke veronderstelling dat we standvastig zijn en dat onze reacties voorspelbaar zijn.

bo tarenkeen

witold gombrowcz

uit: 'pornografie'

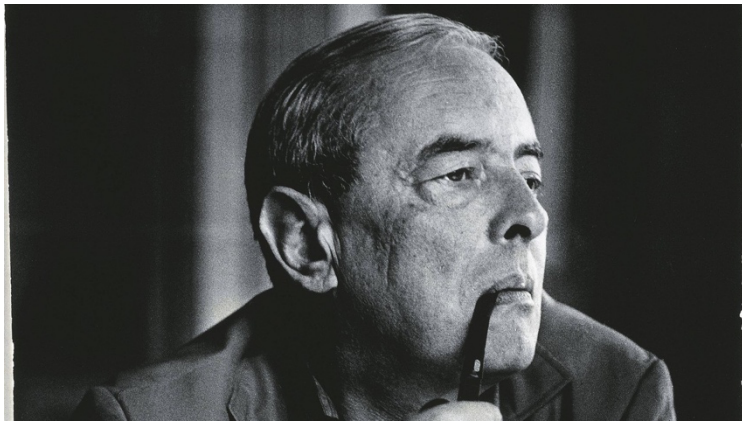
vertaling: paul beers

eerste bladzijden

ik zal u een ander avontuur van me vertellen, waarschijnlijk een van de rampzaligste.

destijds, het was in 1943, verbleef ik in het vroegere polen, in het vroegere warschau, diep op de bodem van her voldongen feit. stilte. de gedunde kring van mijn kameraden en vrienden uit de vroegere cafés, de zodiak, de ziemianska, de ips, kwam elke dinsdag bijeen in een woning in de kruczastraat, en daar dronken we en probeerden nog steeds kunstenaars, schrijvers en denkers te zijn... terwijl we onze oude, vroegere gesprekken en discussies over de kunst weer opnamen... ja, ja, ja, nu nog zie ik ze in een dichte walm zitten of liggen, de een wat skeletachtig, de ander met littekens overdekt, maar allen in het wilde weg praten en schreeuwend. de een riep: god, een

ander: kunst, een derde: volk, een vierde: proletariaat, en zo discussieerden we verwoed, en zo ging het maar voort en voort - god, kunst, volk, proletariaat-, maar op een keer verscheen er een man van middelbare leeftijd, gitzwart en dor, met een haviksneus, en hij stelde zich aan ieder afzonderlijk voor onder inachtneming van alle formaliteiten. daarna sprak hij nauwelijks een woord.

gombrowicz

hij bedankte zeer correct voor het hem aangeboden glaasje wodka - en niet minder correct zei hij: 'mag ik nog om een lucifer vragen...', waarna hij op de lucifer wachtte, en wachtte... en toen hij er een kreeg aangereikt, ging hij ertoe over een sigaret op te steken. intussen woedde de discussie - god, proletariaat, volk, kunst - en de stank kroop onze neusgaten binnen. iemand zei: 'welke wind heeft u hierheen geblazen, fryderyk?' - waarop hij meteen een afdoend antwoord gaf: 'ik hoorde van ewa dat pietak hier nogal eens is, daarom ben ik langsgekomen, want ik heb vier

hazenvellen en een zool.' en een bewijze dat het geen loze woorden waren, liet hij de in papier gewikkelde vellen zien.

hij kreeg thee, die hij opdrank, maar op zijn schofeltje lag nog een suikerklontje - en hij stak zijn hand uit om het naar zijn mond te brengen - maar misschien beschouwde hij deze beweging als onvoldoende gemotiveerd, dus trok hij zijn hand weer terug - toch was het terugtrekken van de hand eigenlijk nog ongemotiveerder - hij stak daarom opnieuw zijn hand uit en at het klontje op - maar hij at het nu waarschijnlijk niet meer voor zijn plezier, maar alleen om zich passend te gedragen... tegenover de suiker of tegenover ons?... en om die indruk uit te wissen kuchte hij, en om het kuchen te motiveren haalde hij zijn zakdoek tevoorschijn, maar hij waagde het al niet meer zijn neus te snuiten, hij bewoog alleen zijn voet. het bewegen van zijn voet bracht, naar het schijnt, nieuwe complicaties, dus hield hij zich volkomen stil en bewoog helemaal niet meer. dit bijzondere gedrag (want hij 'gedroeg zich' eigenlijk alleen maar, hij 'gedroeg zich' ononderbroken) wekte toen al, bij de eerste ontmoeting, mijn nieuwsgierigheid op, en in de loop van de volgende maanden kwam ik nader tot deze man, die overigens niet onontwikkeld bleek en ook enige ervaring had op het gebied van de kunst (hij had zich vroeger met toneel beziggehouden). wat doet het ertoe... wat doet het ertoe... het is

genoeg als ik zeg dat we samen kleine handeltjes dreven die voorzagen in ons levensonderhoud.

nu ja, dat duurde niet lang, want op een dag kreeg ik een brief van een zekere hipp, ofwel hippolyt s., een landeigenaar uit de streek van sandomierz, met het voorstel hem te bezoeken - hij wilde met ons bepaalde warschause zaken bespreken waarbij wij hem behulpzaam konden zijn.

tonnus oosterhoff

een paar (licht bewerkte) zinnen uit 'het communistisch manifest' van marx en engels

-van tijd tot tijd overwinnen de arbeiders, maar slechts voorbijgaand. het eigenlijke resultaat van hun strijd is niet het onmiddellijke succes, maar de steeds verder om zich heen grijpende vereniging van de arbeiders.

-die wordt bevorderd door de toenemende verkeersmiddelen, die door de grootindustrie worden voortgebracht en de arbeiders van verschillende oorden met elkaar in verbinding brengen. de auto, het vliegtuig, het internet.

-nu er is alleen nog verbinding nodig om de vele plaatselijke gevallen van strijd, die overal hetzelfde karakter dragen, tot een nationale, tot een klassenstrijd te centraliseren.

-vergeet niet: iedere klassenstrijd is een politieke strijd.

en de vereniging waarvoor de burgers van de middeleeuwen met hun buurtwegen eeuwen nodig hadden, brengen de moderne proletariërs in enkele jaren tot stand. deze organisatie van de proletariërs tot klasse, en daarmee tot politieke partij, wordt ieder ogenblik weer verbroken door de concurrentie onder de arbeiders zelf.

-maar zij ontstaat steeds opnieuw, sterker, steviger, machtiger.

-zij dwingt tot de wettelijke erkenning van afzonderlijke belangen der arbeiders doordat zij van de onderlinge verdeeldheid van de bourgeoisie gebruik maakt.

fragment uit 'zhuang zi'

vertaling: kristofer schipper.

ik heb het over de sukkels, de klaplopers, net luizen op een varken.

ze kiezen een plekje tussen de ruige borstels en noemen dat hun ruim paleis en weidse tuin, of ze nestelen zich in de plooien van de kont en spleten van de hoeven, in de lies, tussen de uiers of bij de gewrichten, en feliciteren zichzelf met deze veilige woning

en voorspoedige woonplaats.

ze realiseren zich niet dat op een goede morgen de slager komt en in een handomdraai zijn stro uitspreidt en zijn vuur aanmaakt, en dat ze dan samen met het varken in één klap verschroeien. het hangt volkomen af van de omstandigheden of ze erop vooruit gaan of erop achteruit: het zijn wat je noemt domme klaplopers.

tonnus oosterhoff

'verlies'

'nu hebben we dus niets meer met elkaar te maken.'

de aangesprokene zakt door een knie, legt het bosje bloemen scheef, dan weer recht, op de kleine steen.

,

i guess so.'

'nou, dan... dag.'

'wil je nog een lift naar je huis?'

'nee over tien minuten gaat een bus vanaf de aula.'

'dat weet jij precies!'

hij legt twee vingers op haar kruin. een zegingsritueel in een verzonnen religie. haar haren zijn groenig bruin.

weglopen, achterblijven, stil liggen in het donker; weglopen, op de hurken blijven zitten, in de kou en het donker liggen.

oosterhoff

twee weken later koopt ze een schuimplastic knielkussen om bij de verzorging van het grafje te gebruiken.

een jaar laten knauwen ze allebei, oudere jonge honden, alweer lang op nieuwe handen die hen voeden.

‘ik kwam je vanmiddag tegen in de stad, maar toen ik naar je riep was je het niet. je was niet eens familie. andere stem ook. maar zo sprekend heb ik nooit iemand op je zien lijken.’

‘gek. maar ik heb iets makkelijk verwisselbaars over me.’

‘nee hoor, je hebt juist een heel apart gezicht.’

‘volgens mij zat je dat te verzinnen, van die ontmoeting!’

‘hm. je kent me al heel goed.’

tegelijkertijd, in een vakantiewoning in zwitserland:

‘wat zou je doen als ik opeens een miljoen uit mijn koffer haalde en aan jou gaf.’

‘dit huis kopen?’

‘kreun! voor fantasie krijg jij een nul komma nul!’

‘sorry. het is ook een idiote vraag!’

‘nou mag jij origineel zijn: wat zou jij doen als ik dit huis, dat nu dus van mij was, aan jou gaf?’

‘meteen verkopen! je kunt beter geld hebben.’

krak.

krankzinnig ch  let. kraakt al als je je uitrekt op de verschoten sofa. schijnt desondanks tegen lawines bestand te zijn.

vanaf verschillende balkons staren ze in hetzelfde donker. ze denken niet aan elkaar. wel aan het verlies.

florian diepenbrock
over jacques presser

een collegedictaat uit 1968 omtrent jacques presser, de geschiedschrijver van ondergang (1965)

jacob presser (1899-1970) was in 1968 in leeftijd mijn oudste historische leermeester. recent is er terecht weer veel waardering voor de historicus van het gruwelijke en meeslepende boek over de liquidatie van het nederlandse jodendom tussen 1940 en 1945; met dank vooral aan de balie en de groene amsterdammer, waarin thor rydin en jessica durlacher aandacht besteden aan deze auteur en zijn belangrijkste werk.

als amsterdamse diamantbewerkerzoon is presser een selfmade intellectueel die leraar geschiedenis wordt aan het vossiusgymnasium (1926-47). al in november 1940 ontslaan de Duitsers hem, hetgeen een spontane scholierenstaking niet weet te verhinderen; voordat hij onderduikt geeft hij nog enige tijd les aan het joodsch lyceum. anders dan zijn eveneens joodse vrouw weet hij de Duitse bezetting te overleven; daarna wordt hij hoogleraar nieuwste en vaderlandse geschiedenis aan de universiteit van amsterdam (1947-69). inmiddels is hij ook auteur van destijds al geruchtmakende en ontmaskerende, maar nu opnieuw uiterst actuele geschiedschrijving; met name: napoleon. historie en legende

en: amerika. van kolonie tot wereldmacht. zijn absolute magnum opus wordt echter: ondergang. de vervolging en verdelging van het nederlandse jodendom 1940-1945.

naar eigen zeggen had presser de opdracht van het rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie in 1950 nog 'betrekkelijk onwetend' aanvaard. maar na een periode van zeven jaar uitgebreid (voor-) onderzoek naar al dat gruwzame heeft de beoogde auteur nog nauwelijks meer dan een enkele eerste zin op papier kunnen zetten! uiteindelijk weet hij zijn schrijfblokkade te doorbreken met de nacht der girondijnen, een novelle over kamp westerbork (boekenweekgeschenk in 1957). moedig maar des te schrijnender is hoe zijn omgekomen vrouw hierin als personage wordt opgevoerd. na deze literaire afrekening lukt nu ook het schrijven aan ondergang beter, maar de afronding hiervan gaat toch nog een volle periode van zeven jaar vergen.

wel zal het helpen om, vaak onder pseudoniem, met zulke afleidende 'tussendoortjes' als moord in meppel of moord in moordrecht uit te pakken; te midden van alle ondragelijke onderzoeken kan de schrijver zo volop inzetten op humoristische pastiches. en in de thriller moord in de poort uit 1964 weet de schrijver ook veelzeggend zijn eerdere schrijfblokkade te hekelen:

het lukt niet. dat is in drie woordjes, in nog geen dozijn letters, mijn slotsom, laat maar onherroepelijk. ik heb er over nagedacht. ik heb er werkelijk over zitten piekeren. maar eens moet zo iets natuurlijk uit zijn, eens moet men kiezen en dat doet men soms, zoals ook in dit geval, tegen zijn eigen diepste voorkeur in...

diepenbrock

nu precies zestig jaar geleden verschijnt, na vijftien jaren van onderzoek en schrijven, tenslotte toch het weergaloze ondergang, in twee dikke delen dundruk van tezamen bijna 1100 pagina's (en zo nauwelijks minder dik dan jahrestage van uwe johnson!). het boek is niet alleen gruwelijk qua inhoud maar tevens een prachtig geschreven werk, dat ook talloze discussies weet los te maken over collaboratie en verzet, verraad en heldendom, over de rol van de joodse raad en fr. weinreb, enenz. die zullen tot op de huidige dag voortduren! ook precies zestig jaar geleden krijg ik het boek als 'verjaarsgeschenk' van mijn tot

tranen toe bewogen en twintig jaar na de oorlog
andermaal in shock verkerende vader; met zijn
handgeschreven opdracht (in twee betekenissen!) om er 'voorts' aan te zullen 'meewerken, dat
dergelijke satanische schurkenstreken nooit meer
zullen geschieden, hetzij van rechts, hetzij van
links...'

drie jaar later, in 1968, zal presser kort voor zijn
emeritaat en (te) vroege dood zijn allerlaatste col-
legereeks wijden aan de lange voorgeschiedenis
en uiteindelijke totstandkoming van zijn tragi-
sche hoofdwerk, onder de simpele titel: 'een his-
toricus maakt een boek'. inmiddels heb ik onder-
gang gelezen en volg ik als eerstejaars studentje
geschiedenis in dezelfde oudemanhuispoort
deze massaal bezochte collegecyclus.

ik maak er in mijn marmeren gekafte schriftje
braaf en schools beknopte aantekeningen van;
helaas munt ik hierbij meestentijds niet uit door
al te grote frisheid, want als zwak bezoldigd 'cou-
lissen-violist' bij de toenmalige toneelgroep cen-
trum (maar met dank aan carel alphenaar!) ben ik
na nachtelijke thuiskomsten uit heerlen of gro-
ningen niet altijd helemaal meer bij de les...

toch lijkt er omtrent pressers' onderzoeksmetho-
den wel het een en ander genoteerd, en van zijn
drijfveren en dilemma's zijn de essentialia toch
wel overgekomen. zo was er de nodige discussie

omtrent de (on-) toelaatbaarheid van de door lou
de jong gesuggereerde sombere titel van het
boek; o.a. in polemieken met bram de swaan zou
die volgens abel herzberg veel te defaitistisch
zijn. en al tijdens zijn eerste college excuseert 'de
schrijver' zich niet alleen voor zijn subjectieve
woordgebruik van: 'ik', of: 'deze historicus', maar
bij voorbaat ook voor zijn eventuele 'ijdelheid';
immers 'alleen heel groten der historici kunnen
zo hovaardig zijn om niet ijdel te zijn', zo weet hij
glimlachend zijn nijmegenese collega rogier aan te
halen. ook pressers' terloopse opmerkingen over
nut en noodzaak van gewetensvolle voetnoten lij-
ken vele decennia later nog steeds behartens-
waardig: 'stijl en voordracht van de schrijver moe-
ten zo zijn, dat hij ook zonder noten overtuigt en
geloofwaardig is'!

tenslotte, wat was simpel maar in essentie nu het
eigenlijke 'doel' van 'deze schrijver'? wel nu, dat
bleek het 'schrijven van een boek, te beginnen
met pagina 1 op een wit, onbeschreven vel pa-
pier en met een eerste zin, na het openlaten van
de kantlijn. 1000 vellen papier!' dat leek aanvan-
kelijk inderdaad helemaal niet te gaan lukken,
behalve dan die eerste zin; maar wel na het
schrijven van de nacht der girondijnen, met een
ijzeren discipline van elke dag tenminste een
hele pagina...

in zijn allerlaatste college zal presser nog eenmaal zichzelf citeren, het zijn de eerste drie verpletterende regels van zijn drie jaar tevoren verschenen boek:

dit boek behelst de geschiedenis van een moord. een moord, tevens massamoord, op nimmer gekende schaal, met voorbedachten rade en in koele bloede gepleegd.

presser

--de laatste pagina van het tweede deel blijkt tenslotte uiterst persoonlijk en hoogst ongebruikelijk in een wetenschappelijk werk: 'een man, opgedoken, (maar zijn jonge vrouw werd gedepor-teerd en kwam om)' is in zijn bundel orpheus en ahasverus nu zelf de dichter, en nu gaat het over hemzelf:

con sordino

--zo keerde hij terug en moest
de taal der levenden weer spreken,
in vreemde tuinen onverwoest
zijn eigen late rozen kweken,
zijn brood aan vreemde tafels breken
na arbeid weer als vroeger noest.

-hij was dan ook niet zo bezeerd
als sommigen veronderstelden;
men oordeelde ook wel verkeerd,
dat de herinnering hem kwelde,
of was hij toch een van die helden,
die door een vuur gaan ongedeerd?

-misschien, misschien; hij sprak die taal,
hij deed dat werk; hij leek te leven;
dat was ook zo. al deed eenmaal,
zegt men, bij 't rozenplukken even
een woord, een klank zijn handen beven:
ook dat misschien maar een verhaal.

colofon:

open kunstenaarsvereniging 'de (eerste) republiek' (sinds 1992) & 'de balie' (sinds 1982)

<https://debalie.nl/> <https://www.discordia.nl/>
<https://www.stan.be/> <https://barreland.nl/>
<https://deroovers.be/> <https://theatertroep.nl/>
<https://www.dehoe.be/nl/>

-deze keer met: margijn bosch, wim van der grijn,
merel de groot, florian diepenbrock, emma rem-
melts, merel de groot, tonnus oosterhoff, mat-
thias de koning, vincent vandenbergh

correspondentie: riserv@gmail.com